

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم

دانشکده حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته حقوق خصوصی

عنوان:

معیار و ضابطه جبران خسارت ناشی از صدمات بدنی

در حقوق ایران و انگلستان

استاد راهنما:

دکتر احمد دیلمی

نگارنده:

عابدین رحیمی پردنجانی

پاییز ۱۳۹۲

تقدیم به:

پدر بزرگوارم

مادر مهربانم

همسر عزیزم

و فرزندم امیرحسین

تقدیر و تشکر

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما عطا فرمود. بر خود لازم می‌دانم از همه اساتید بزرگوار که در طول تحصیل، مرا در تحصیل علم و فضایل اخلاقی یاری نمودند تشکر نمایم. از استاد گرامی جناب آقای دکتر دیلمی که راهنمایی اینجانب را در انجام این پژوهش پذیرفتند کمال تشکر را دارم.

چکیده:

یکی از موضوعات مهم در مسئولیت مدنی که جایگاه ویژه‌ای در فقه و حقوق موضوعه دارد بحث جبران خسارتی است که از صدمات بدنی ناشی شده است. این موضوع آن قدر مهم است که در فقه مباحث متعدد و مفصلی با عنوان دیات به آن اختصاص یافته است و حتی حدود و قصاص هم مرتبط با آن هستند. در حقوق جدید، مسئولیت مدنی و مصادیق آن به طور مفصل بحث می‌شود با این وجود، جبران خسارت صدمات بدنی بحث مستقلی را به خود اختصاص نداده است. بنابراین این سوال مطرح می‌شود که رژیم حقوقی جبران خسارت ناشی از صدمات بدنی در حقوق ایران و انگلستان چه تفاوتی دارند؟ بررسی قواعد موجود در حقوق کشورهای ایران و انگلیس نشان می‌دهد که معیار اعاده وضع به حال سابق و رضایت زیان دیده دو معیاری هستند که در جبران خسارت بدنی باید اجرا شوند. اما این موضوع که چه زمانی گفته می‌شود وضع به حال سابق اعاده شده یا چه زمانی موجبات خرسندی صدمه دیده فراهم شده، نیاز به بررسی بیشتر دارد زیرا با ابهامات زیادی روبروست. در حقوق ایران اصولاً دیه عهده دار جبران است ولی در دهه‌های اخیر مسائلی مطرح شده که جبران کامل بودن آن را زیر سوال برده است؛ در حقوق انگلستان نیز ساختارهای خاصی وجود دارد. بنابراین لازم است ضمن مطالعه مشکلات موجود و نیز بررسی تفاوت‌های رژیم حقوقی جبران خسارت بدنی در ایران و انگلیس، راه حل‌هایی ارائه دهیم که موجبات اصلاح قوانین و نیز جبران هر چه کامل‌تر خسارات ناشی از صدمات بدنی فراهم شود.

واژگان کلیدی: معیار، ضابطه، جبران خسارت، صدمات بدنی، حقوق ایران، حقوق انگلستان

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه .....
۱	۱: بیان مسأله و اهمیت آن .....
۱	۲: موضوع پژوهش و قلمرو آن .....
۱	۳: پرسش‌ها .....
۱	۴: فرضیه‌ها .....
۱	۵: پیشینه تحقیق .....
۲	۶: اهداف تحقیق .....
۲	۷: روش تحقیق .....
۲	۸: سامانه پژوهش .....

فصل نخست:

مفاهیم، مبانی و منابع مسئولیت جبران خسارت صدمات بدنی

۴	گفتار اول: مفاهیم .....
۴	الف: معیار .....
۴	ب: ضابطه .....
۵	ج: صدمه بدنی .....
۸	۱: انواع صدمه بدنی از جهت متعلق صدمه .....
۱۱	۱,۱: جراحت .....
۱۱	۱,۲: نقص عضو و سلب قدرت کار کردن .....
۱۳	۱,۳: صدمه به زیبایی .....
۱۳	۱,۴: صدمه به منافع عضو .....
۱۳	۱,۵: فوت .....
۱۴	۱,۶: صدمه روانی و شوک عصبی .....
۱۴	۲: ماهیت صدمات بدنی .....
۱۵	۲,۱: خسارت مالی مادی .....
۱۵	۲,۲: خسارت معنوی .....
۱۶	۲,۳: خسارت معنوی مالی .....
۱۸	۲,۴: شمول صدمه بدنی بر خسارت معنوی .....
۱۹	د: خسارت .....
۱۹	۱: انواع خسارت های ناشی از صدمات بدنی .....
۲۲	۱,۱: هزینه معالجه .....
۲۳	۱,۲: افزایش مخارج زندگی .....
۲۴	۱,۳: خسارت معنوی .....
۲۵	۱,۴: خسارات از کار افتادگی .....
۲۵	۱,۵: هزینه های دادرسی .....
۲۵	ح: جبران خسارت .....
۲۶	ن: ضمان .....
۳۲	گفتار دوم: مبانی مسئولیت مدنی ناشی از صدمات بدنی .....
۳۴	الف: حقوق ایران و اسلام .....
۳۴	۱: دلایل خاص دیه .....
۳۵	۲: قاعده لاضرر .....
۳۶	۳: قاعده اتلاف .....
۳۷	۴: قاعده تسبیب .....

۳۸	..... نظریه تقصیر
۳۹	..... حقوق انگلستان
۴۰	..... ۱: سیر تحولات مبنای مسئولیت مدنی
۴۱	..... ۲: تفاوت حقوق انگلیس با حقوق نوشته
۴۱	..... ۳: تمایز مبنای مسئولیت مدنی از مسئولیت قراردادی
۴۲	..... ۴: مبنای مسئولیت به طور کلی
۴۲	..... ۴, ۱: مسئولیت مبتنی بر تقصیر
۴۷	..... ۴, ۲: مسئولیت بدون تقصیر
۴۹	..... گفتار سوم: منابع مسئولیت مدنی ناشی از صدمات بدنی
۴۹	..... الف: تاریخچه قانونی جبران خسارت ناشی از صدمات بدنی
۴۹	..... ۱. مجموعه قوانین حمورابی
۴۹	..... ۲. یونان
۵۰	..... ۳. روم
۵۰	..... ۴. انگلستان
۵۱	..... ب: قوانین موضوعه ایران
۵۱	..... ۱: قانون اساسی
۵۲	..... ۲: قانون مسئولیت مدنی
۵۴	..... ۳: قانون مدنی
۵۴	..... ۴: قانون آیین دادرسی کیفری
۵۴	..... ۵: قانون مجازات اسلامی
۵۶	..... ۶: قانون بیمه اجباری
۵۶	..... ج: قوانین موضوعه انگلستان
۵۷	..... ۱. قانون شروط ناعادلانه قرارداد
۵۷	..... ۲. قانون جرایم علیه اشخاص
۵۷	..... ۳. قانون عدالت قضایی
۵۷	..... ۴. طرح جبران خسارت جزایی
۵۷	..... ۵. قانون ترافیک جاده ای
۵۸	..... ۶. طرح جبران خسارت صدمات کیفری
۵۸	..... ۷. قانون رسیدگی عادلانه
.....	..... ۸. رویه قضایی

فصل دوم:

معيار جبران خسارت ناشی از صدمات بدنی

۶۳	..... گفتار نخست: اعاده وضع به حال سابق
۶۳	..... الف: مفهوم اعاده وضع به حال سلب
۶۶	..... ب: اصل جبران کامل خسارت
۶۸	..... ج: اجرای اصل جبران کامل خسارت در صدمات بدنی
۷۲	..... د: جبران خسارات مالی ناشی از صدمات بدنی
۷۵	..... گفتار دوم: رضایت زیان دیده
۷۵	..... الف: مفهوم رضایت زیان دیده
۷۷	..... ب: مبنای واقعی پرداخت نقدی در خسارت معنوی
۷۸	..... ج: عدالت توزیعی و رضایت زیان دیده

فصل سوم:

ضابطه جبران خسارت ناشی از صدمات بدنی

۸۱	گفتار نخست: ضابطه اعاده وضع به حال سابق
۸۱	الف: دیه
۸۲	۱: حقوق ایران
۸۲	۱,۱: شمول دیه بر خسارت معنوی
۸۲	۱,۲: مطالبه خسارات مازاد بر دیه
۸۶	۱,۳: ماهیت دیه
۹۰	۲: نهادهای مشابه دیه در حقوق انگلستان
۹۰	۲,۱: حقوق قدیم انگلیس
۹۱	۲,۲: حقوق جدید انگلیس
۹۲	۲,۲,۱: دلایل تحول حقوق انگلیس از دیه به ارزیابی موردی
۹۴	۳: مقایسه نحوه ارزیابی خسارت توسط دیه و سازوکارهای حقوق انگلستان
۹۵	۳,۱: نظریه کاهش ارزش
۹۶	۳,۲: نظریه کارکرد اعضا
۹۷	۴: قاعده کلی جبران خسارت صدمات بدنی در حقوق انگلیس
۹۸	ب: پرداخت نقدی
۱۰۱	۱: نهادهای خاص پرداخت نقدی در حقوق ایران
۱۰۲	۱,۱: صندوق تامین خسارت‌های بدنی
۱۰۳	۱,۱,۱: منابع، ویژگی‌ها و نحوه پرداخت خسارت از صندوق
۱۰۴	۲: نهادهای خاص پرداخت نقدی در حقوق انگلستان
۱۰۵	۲,۱: بیمه
۱۰۶	۲,۲: دفتر بیمه گران وسایل نقلیه موتوری
۱۰۶	۲,۳: برنامه جبران خسارت صدمات کیفی
۱۰۸	ج. اصلاح و ترمیم
۱۰۸	۱: اصلاح و ترمیم در صدمات بدنی
۱۱۰	۲: اصلاح، ترمیم و جبران در خسارات معنوی
۱۱۲	۳: اصلاح و ترمیم در زیان مالی
۱۱۵	گفتار دوم: ضابطه رضایت زیان دیده
۱۱۵	الف: ضابطه نوعی
۱۱۵	۱: کارشناسی کلی و پرداخت مبلغی از باب تشفی خاطر
۱۱۸	۲: خسارت تنبیهی
۱۲۰	۳: خسارت اسمی
۱۲۱	ب: ضابطه شخصی
۱۲۲	نتیجه
۱۲۷	پیشنهادها
۱۲۸	فهرست منابع
۱۳۳	چکیده انگلیسی

نشانه های اختصاری

ج	جلد .....
چ	چاپ .....
ر. ک	رجوع کنید به .....
ص	صفحه .....
(ع)	علیه السلام .....
ق. م	قانون مدنی .....
ق. ا	قانون اساسی .....
ق. آ. د. ک	قانون آیین دادرسی کیفری .....
ق. آ. د. م	قانون آیین دادرسی مدنی .....
ق. ا. ق. ب. ا	قانون اصلاح قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل اشخاص ثالث .....
ق. ب. ا	قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه زمینی در مقابل اشخاص ثالث .....
ق. ت	قانون تجارت .....
ق. د	قانون دریایی ایران .....
ق. ک	قانون کار .....
ق. م. ا	قانون مجازات اسلامی .....
ق. م. م	قانون مسئولیت مدنی .....

۱. بیان مسأله و اهمیت آن

در این پژوهش برآنیم که بحث صدمات بدنی را در دو نظام حقوقی بررسی نماییم که خواستگاهها و مبانی متفاوتی دارند. در ابتدا باید به بررسی معیار های موجود در نظام حقوقی ایران و انگلستان پرداخت و بعد از آن ضابطه های موجود یعنی شیوه های عملی جبران خسارت را بررسی کرد. در حقوق ایران که آمیزه ای از حقوق شرعی و فقه و حقوق نوشته می باشد اصولا نهاد دیه عهده دار این امر است؛ آیا در حقوق انگلیس نیز نهاد ویژه ای وجود دارد؟ رژیم حقوقی جبران این خسارتها چه تفاوتی با سایر خسارت ها در این دو نظام دارد؟

دست پیدا کردن به جواب این سوالات نیازمند بررسی مبانی جبران صدمات بدنی در این دو کشور است و بعد از آن باید ماهیت صدمه را شناخت. به طور کلی آیا تفاوت مبنایی بین آن دو وجود دارد و اگر دارد آیا این می تواند آثار و پیامدهایی را در نظام جبران خسارت موجود بر جای نهد یا خیر؟ ارزیابی صدمات بدنی در نظام حقوقی انگلستان و ایران بر اساس چه ضوابطی صورت می گیرد؟ و اصلا می توانیم از ضابطه و ملاکی سخن بگوییم یا تکلیف خسارات به طور تعبدی و نوعی از پیش تعیین شده است. آیا شخصیت و جایگاه زیان دیده در ارتباط با ارزیابی میزان خسارت بدنی وارده نقش دارد؟ آیا می توان نقاط مشترکی در این زمینه پیدا کرد؟

۲. موضوع پژوهش و قلمرو آن

موضوع پژوهش کنونی بررسی و بدست دادن معیار و ضابطه جبران خسارت ناشی از صدمات بدنی می باشد. به عبارت دیگر آیا برای جبران خسارت ناشی از صدمات بدنی معیارهایی وجود دارد؟ و پس از این که معیار هایی را پذیرفتیم، روش اجرای آن ها و راه رسیدن به هدف مورد نظرمان چگونه است و منابع آن چیست؟ پژوهش حاضر تنها به جنبه مدنی جبران خسارات ناشی از صدمات بدنی می پردازد و بررسی جنبه کیفری و خارج از مسئولیت مدنی در این رساله جایی ندارد. قلمرو بحث از نظر زمانی قواعد و مقرراتی هستند که در حال حاضر لازم الاجرا هستند و به قوانین سابق پرداخته نمی شود. از نظر قلمرو مکانی هم حقوق ایران و انگلستان مورد تحقیق قرار گرفته اند.

۳. پرسش ها

سوال اصلی ما این است که رژیم حقوقی جبران خسارت ناشی از صدمات بدنی در دو نظام مورد بحث ما که مورد مطالعه تطبیقی قرار می گیرند چه تفاوتی دارد؟ همچنین در پی یافتن جوابی برای این سوالات هستیم که قلمرو خسارات بدنی تا کجاست؟ مبنای جبران این خسارات چه تفاوتی دارد؟ و افتراق و اشتراک آثار مسئولیت مدنی چیست؟

۴. فرضیه ها

فرض ما بر این است که ضابطه موجود در این دو نظام حقوقی که یکی نمونه بارز کامن لا و دیگری متأثر از نظام رومی ژرمنی است متفاوت است و دلیل آن هم وجود دیه در حقوق ما می باشد.

۵. پیشینه تحقیق

نظام جبران خسارت بدنی در نوشته‌های مسئولیت مدنی همه نویسندگان حقوقی گنجانیده و همیشه جزئی از مباحث مسئولیت مدنی بوده است. همچنین در این مورد پایان‌نامه‌های متعددی نوشته شده است، اما در این رساله برای نخستین بار به این موضوع پرداخته می‌شود که معیار و ضابطه این جبران‌ها چیست؟

۶. اهداف تحقیق

انتظار می‌رود در نهایت به این نتایج برسیم:

- رفع ابهام از قوانین و مقررات حاضر در زمینه جبران خسارات ناشی از صدمه بدنی مخصوصاً از آن‌جا که در حال حاضر بسیاری از قوانین موجود در کشور ما به صورت آزمایشی تصویب شده و مسائل و مشکلات جدیدی به بار می‌آورد.
- ارائه راه حل در زمینه موضوع مورد پژوهش بعد از بررسی کمبود و کاستی‌های قانونی

۷. روش پژوهش

در این تالیف از آن‌جا که به صورت تطبیقی انجام شده است، در گام نخست به کتاب‌ها و مقالات داخلی و خارجی مراجعه شده و به روش کتابخانه‌ای داده‌ها جمع‌آوری شده و سپس استنتاج به صورت «توصیفی تحلیلی با رویکرد تطبیقی» صورت می‌گیرد.

۸. سامانه پژوهش

پایان‌نامه حاضر در سه فصل تنظیم شده است:

در شناخت هر موضوعی باید مفاهیم آن روشن شده باشد و چون ایجاد مسئولیت مدنی تنها زمانی به وجود که وظیفه‌ای بوده و مورد نقض قرار گرفته باشد، در فصل نخست مفاهیم، مبانی، منابع قانونی جبران خسارت مورد بررسی قرار گرفته است. از آنجا که معیار جبران خسارت صدمات بدنی جزئی‌تر از ضابطه جبران خسارت بوده و به طور کلی به شناخت راه‌های جبران خسارت می‌پردازد، در فصل دوم به بررسی معیار جبران خسارت می‌پردازیم. در نهایت در فصل سوم ضابطه جبران خسارت ناشی از صدمه بدنی مورد بررسی قرار می‌گیرد، یعنی به بررسی این موضوع پرداخته شده است که راه اجرای این دو معیار چگونه است و در حقیقت به شیوه‌های اجرا و این‌که در قوانین و مقررات موجود چه وضعی مورد پذیرش قانون‌گذار قرار گرفته است می‌پردازد؟

فصل نخست:

مفاهیم، مبانی و منابع مسئولیت جبران خسارت صدمات بدنی

برای روشن شدن موضوع هر رساله‌ای در ابتدا باید مفاهیم مرتبط با موضوع روشن گردند تا فهم آن برای خوانندگان و مراجعه کنندگان به آن آسان‌تر گردد و اگر مفاهیم مشابه دیگری وجود دارد به تفصیل بیان گردند. در مرحله بعد باید مبانی آن را بازشناخت و این بدان دلیل است که آشکار گردد موضوع از کجا منشا گرفته و آغاز شده و سپس منابع آن را معرفی کرد. ما نیز این چنین کرده و فصل نخست را به سه گفتار تقسیم کرده‌ایم.

گفتار اول: مفاهیم

برای دانستن قلمرو بحث در ابتدا لازم است مفاهیمی را شناسایی نماییم. در این راستا ابتدا لازم است مفهوم معیار و ضابطه را بدانیم، پس به بیان مفهوم صدمه بدنی، خسارت، جبران خسارت و در نهایت به تعریف ضمان می‌پردازیم.

الف: معیار

در فرهنگ‌های لغت فارسی کلمه «معیار» به معنای اندازه، پیمان، مقیاس، آلت برای سنجیدن چیزی، ترازو و سنگ محک می‌باشد.^۱ اصطلاح دیگری نیز وجود دارد و آن «ملاک» می‌باشد. ملاک به معنای اصل هر چیز، مایه، قوام و معیار می‌باشد.

در حقوق انگلستان اصطلاح «criterion» به معنای معیار می‌باشد و به استنادی که به وسیله آن بتوان چیزی را مورد قضاوت قرار داد تعریف شده است.^۲ همچنین در کامن‌لا اصطلاحاتی مثل yardstick و scale نیز به معنای «معیار» هستند.^۳

اما مفهوم معیار در موضوع جبران خسارت صدمات بدنی چیست؟ به نظر می‌رسد که در این باره با اصطلاح معیار در حقیقت به دنبال جستجوی این باید بود که در راه جبران خسارت به طور کلی چه اصل و قاعده‌هایی وجود دارد و به عبارت دیگر، چه اصل یا اصولی وجود دارد که با اجرای آنها گفته شود جبران خسارت صورت گرفته است؟ به همین خاطر با بررسی قواعد موجود در نظام‌های حقوقی متوجه می‌شویم که در آن‌ها بیشتر یکی از این دو شیوه برای جبران پذیرفته شده است: (۱) اعاده وضع به حال سابق (۲) رضایت زیان دیده.

ب: ضابطه

«ضابطه» به معنای قاعده، دستور، حکم کلی قابل انطباق بر جزئیات آن می‌باشد.^۴

^۱ محمد معین، فرهنگ فارسی، چ نهم، (تهران، موسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۵)، ج چهارم، ص ۴۲۴۶ و ۴۳۳۳

^۲ P.H. Collin، Dictionary of Law، Fourth edition، (London، Bloomsbury Publishing PIC، 2004)، P.80

^۳ Brayan A. Garner، Black's Law Dictionary، Eighth edition، (USA، Thomsom pub، 2004)، P.1371&1646

^۴ حسن عمید، فرهنگ فارسی عمید، چ هجدهم، (تهران، موسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۲)، ج اول، صفحه ۷۰۶

در حقوق انگلستان «standard» به معنای ضابطه می‌باشد و به ملاکی برای سنجش تعریف شده است (ملاک برای سنجیدن امری).^۱ همچنین «test» به چیزی که به وسیله آن واقعیت امر روشن می‌شود آمده است و اصطلاحات «gauge»، «standard» و «norm» به طور متعارف برای آن به کار رفته است.^۲

در بحث حاضر اصطلاح ضابطه نیز به مرحله اجرا بر می‌گردد. یعنی آنچه که در عمل اتفاق می‌افتد که می‌توان به بحث پرداخت دیه، پرداخت های صندوق تامین خسارت بدنی، شیوه‌های اعاده وضع به حال سابق، پرداخت خسارت توسط بیمه و... اشاره کرد.

ج: صدمه بدنی^۳

عبارت صدمات بدنی به صورت موصوف و صفت می‌باشند و لذا شایسته است که هر یک را جداگانه بررسی نماییم.

صدمات: این کلمه جمع کلمه صدمه می‌باشد و معنای آن نیز آسیب و ضربتی است که به چیزی وارد می‌شود. تلفظ صحیح این کلمه «صَدْمِه» می‌باشد و نه «صَدْمِه» و در اشکال ترکیبی مثل صدمه خوردن، صدمه زدن و... استفاده می‌شود.^۴

در حقوق انگلستان اصطلاح «injury» در لغت به معنای آسیب و صدمه می‌باشد. این اصطلاح به معنای هر اشتباه، خطا، تقصیر یا خسارتی است که نسبت به دیگری و یا اینکه نسبت به شخصیت، حق، شهرت یا اموال او ایجاد می‌شود.^۵ این اصطلاح اصولاً در مواردی به کار می‌رود که صدمه‌ای به تمامیت جسمانی انسان یا اموال او وارد شده باشد و از آن جا که شامل شهرت و... نیز می‌شود معلوم می‌گردد که انواع صدمات مادی و معنوی را در بر می‌گیرد. به طور کلی این اصطلاح برای توضیح خطایی و نقض کردن می‌باشد، مثلاً «Civil injury» یعنی صدمه‌ای که نسبت به فرد یا اموال او اتفاق می‌افتد که می‌تواند در نتیجه نقض قرارداد یا جرم باشد و جبران آن نیز می‌تواند با اقامه دعوا باشد.^۶ اصطلاحات «damage»، «loss» و «injury» نیز به طور مترادف به کار می‌روند.

بدن: بدن به معنای جسم می‌باشد و جسم انسان در مقابل روح انسان قرار می‌گیرد. بنابراین صدمه بدنی به معنای آسیب جسمانی می‌باشد.

1. Braynan A.Garner, Blacks Law Dictionary, op.cit, P.1441

2. HENRY CAMPBELL BLACK, Black's law Dictionary, Fourth edition, (West Publishing Co, 1968) p.1643

3. Damage corporeal, personal injury

۴. محمد معین، فرهنگ فارسی، چ نهم، (تهران، موسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۵)، جلد دوم، ص ۲۱۴۲

5. HENRY CAMPBELL BLAC, op.cit, P.924

6. op.cit, P.925

در حقوق انگلستان اصطلاح «Bodily» به معنای جسمی و بدنی می‌باشد و لذا منصرف از هر چیزی که غیرجسمی است می‌باشد مثلاً شامل صدمه ذهنی و روحی و روانی نمی‌شود. همچنین اصطلاح «Physical» هم به معنای جسمانی و بدنی است و با آن صدمات احساسی و هیجانی متمایز می‌شوند.

در حقوق انگلستان عبارت «Personal injury» یعنی آسیب یا جراحت و صدمه‌ای که نسبت به انسان اتفاق می‌افتد، از قبیل بریدن، جدا کردن، کوبیدن، کبود شدن، شکستن عضو. همان طور که پیداست این عبارت فقط برای صدماتی که به روی انسان واقع می‌شود به کار می‌رود در حالی که کلمات قبلی هر صدمه‌ای را که نسبت به انسان و حیوان رخ می‌داد را شامل می‌شدند. این نوع از صدمات با خساراتی که نسبت به اموال یا شهرت اتفاق می‌افتند از لحاظ ماهیت متفاوت می‌باشند. این عبارت در بیشتر مواقع در ارتباط با دعوی ناشی از تقصیر و شبه جرم ناشی از بی‌احتیاطی بکار می‌رود. اما در قوانین موضوعه نیز در ارتباط با تعرض به حقوق شخص و در این مفهوم می‌تواند شامل تهمت، توهین، مزاحه، فریب و آسیب‌های روحی و روانی هم باشد.

در قوانین مربوط به جبران خسارت کارگران^۱ عبارت مذکور به معنای هر صدمه یا خسارت و آسیب نسبت به سلامتی کارگر است چه سبب آن تصادف باشد یا مرگ و غیر اینها و چه این که او را به طور کلی از کارافتاده کند یا به طور جزئی.

اگرچه «Physical Injury» و «Bodily Injury» دو عبارتی هستند که برای آسیب و صدمه بدنی بکار می‌روند و شامل ترس و استرس ذهنی و احساسی نمی‌شوند اما نکته مهم این است که این دو اصطلاح مترادف نمی‌باشند ولی می‌توانند به عنوان معادل استفاده شوند.^۲

در مجموعه قوانین کیفری انگلستان از صدمه‌هایی که موجب خطر مهم برای سلامتی بدن شود و یا اینکه آثاری که بر جای می‌گذارد مهلک و کشنده باشد و یا اینکه منجر به نقص یا قطع عضو شود نام برده شده است. بطور کلی در مجموعه قوانین کیفری انگلستان تعریف موسعی از صدمات بدنی به عمل آمده است.

بدین سان معلوم می‌شود که صدمه بدنی یا خسارت جسمی در حقوق ایران و انگلیس به آسیب‌هایی گفته می‌شود که به تمامیت جسمی انسان وارد می‌گردد. به علاوه هرگونه فعل یا ترک فعلی که منتهی

¹. Workmens compensation acts

². HENRY CAMPBELL BLACK. 'op.cit' P 221

به از دست رفتن کارکرد طبیعی یک عضو از بدن شود، خواه بطور کلی یا جزئی، به نوعی که دیگر کارکرد طبیعی آن عضو صورت نگیرد صدمه بدنی است.^۱

مطلبی که با توجه به نوشته‌های حقوق‌دانان و فقها فهمیده می‌شود این است که آنها در این که صدمه بدنی را به طور مستقل مورد بررسی قرار دهند یا زیر مجموعه و یکی از مصادیق ضررهای مالی و مادی اختلاف نظر دارند. علت اختلاف از یک سو این است که وقتی صدمه‌ای به بدن کسی وارد می‌شود موجب هزینه‌هایی برای وی می‌شود که در بعضی مواقع هزینه‌هایی هستند که واقعاً سرسام آورند، مخصوصاً هزینه‌هایی که به عنوان دستمزد پزشکان پرداخت می‌شود. از سوی دیگر صدمه بدنی در بیشتر مواقع منجر به صدمه به روح و روان و افکار و آرامش در زندگی فرد می‌شود و به عبارت دیگر اصولاً خسارت معنوی در پی دارد. پس باید گفت در مواقعی که صدمه بدنی وارد و منجر به خسارت مالی و معنوی شد، یک «سبب» همه اینها را موجب شده است، ولی همین سبب واحد ماهیت‌های گوناگونی را پدید آورده است که شاید نتوان گفت که کدام یک مهم‌تر از دیگری است و آنها را رتبه‌بندی کرد ولی توصیه‌هایی که در شرع برای حفظ حرمت جسم بیان شده، احترام بسیار زیاد بدن انسان و حتی گناهی که در آسیب رسانیدن به بدن خود وجود دارد همه حکایت از اهمیت بالای صدمه بدنی دارد؛ به خاطر همین است که تنها در صدمات بدنی از قبل مبلغی معین شده است که شاید به این دلیل بوده تا سعی شود همه خسارات تا اندازه واقعی جبران شود و هر چه جبران به خسارت واقعی نزدیک‌تر باشد. اگرچه در گذشته بیشتر تمایل بر این بود که این نوع صدمات را در کنار سایر مصادیق ضررهای مالی بررسی نمایند ولی در حقوق جدید گرایش بر این پیدا شده که آن را مستقل و در کنار خسارات مالی و معنوی بررسی نمایند. به نظر می‌رسد که شیوه درست هم همین باشد زیرا واقعیت موضوع این است که ماهیتی مستقل از آن دو دارد. جسم انسان به اندازه‌ای اهمیت دارد که در بعضی نظام‌های حقوقی مثل آمریکا، مسئولیت مطلق در ابتدا در رابطه با خسارات و صدمه‌های وارد شده به جسم انسان اعمال گردید.^۲

اگرچه گفته شده منظور از صدمه بدنی، هرگونه آسیب و صدمه‌ای می‌باشد که بر تمامیت جسمی و بدنی فرد وارد می‌شود^۳ ولی می‌توان تعریف کامل‌تری ارائه داد که شامل آسیب‌ها و صدمات روانی (عصبی) نیز گردد و لذا به نظر می‌رسد که این تعریف مناسب باشد که گفته شود: «صدمات بدنی آسیب‌هایی هستند که به تمامیت جسمی یا شرایط عصبی انسان وارد می‌شوند». نکته این تعریف آن

^۱ حسین آهنین جگر، بررسی مصونیت والدین در ایراد صدمات جسمانی به فرزندان در حقوق ایران و انگلستان، پایان نامه کارشناسی

ارشد، دانشگاه قم، ۱۳۸۷، ص ۲۱

^۲ صادق مددی، مسئولیت مدنی تولیدکنندگان و فروشندگان کالا، چ اول، (تهران، میزان، ۱۳۸۸)، ص ۱۳۸

^۳ علیرضا باریکلو، «جبران خسارت بدنی در فقه اسلامی»، مجله مطالعات اسلامی، شماره ۶۱، ۱۳۸۲، ص ۱۴

است که شرایط عصبی می توانند بدون هیچ آسیب مادی جسمی، باعث زوال عقل، شوک‌های عصبی و آسیب‌های روانی این چنین می‌شوند. مطلبی لازم است در مورد فوت بیان شود و آن این است که شاید گفته شود فوت را نمی‌توان صدمه بدنی دانست، بلکه نتیجه حاصل شده از صدمه بدنی است؛ این مطلب اگرچه نادرست نیست، اما بهتر است فوت را نوعی صدمه بدنی بدانیم چون در هر حال جسم انسان زنده را نابود کرده و این نابودی را می‌توان صدمه و آسیب بدنی دانست، اگرچه تفاوتش با سایر صدمات در همان خروج روح از بدن است.

۱: انواع صدمه بدنی از جهت متعلق صدمه

در فقه ضررهایی که از سوی یک فرد، علیه فرد دیگری وارد می‌شود را به دو دسته ضررهای مالی و بدنی تقسیم کرده‌اند. صدمات بدنی در فقه اهمیت زیادی دارند تا جایی که مباحث گوناگونی به آن اختصاص داده شده، از جمله بحث حدود و قصاص نفس و عضو؛ این ناشی از اصل حرمت و کرامت انسان می‌باشد. فقها صدمه‌ای که به جسم انسان وارد می‌شود را به دو دسته تقسیم می‌کنند: (۱) ضررهای مالی مثل شکستن دندان دیگری (۲) ضرر معنوی مثل درد و رنجی که به انسان وارد می‌شود و به همین دلیل فقه بحث جبران خسارت زوال منافع و خسارات معنوی را در ذیل عنوان دیات بحث می‌کنند. این تقسیم بندی در حقوق به گونه‌ای دیگر پذیرفته شده است. در حقوق جدید، نویسندگان خسارات و ضررها را به مادی، معنوی و بدنی تقسیم کرده‌اند و بر این عقیده هستند که زیان‌های قابل جبران را می‌توان به سه دسته عمده تقسیم کرد.^۱ در حقیقت به علت اهمیتی که صدمات بدنی دارند حقوق دانان آن‌ها را به طور جداگانه بررسی می‌نمایند در حالی که در گذشته ضررها را به مادی و معنوی تقسیم می‌کردند که خود ضرر مادی ممکن بود به صورت مالی باشد یا صدمه به جسم و جان. تفاوتی که بین فقه و حقوق وجود دارد تنها در تقسیم بندی‌های آنهاست، به این صورت که در فقه ضرر و خسارت را مالی و بدنی می‌دانند و ضرر بدنی به مالی و معنوی تقسیم می‌شود، در حالی که در حقوق امروز خسارات را به مادی، معنوی و بدنی تقسیم می‌کنند.

به طور کلی خسارات و صدمات را با توجه به ماهیت آنها می‌توان به چند دسته تقسیم کرد که عبارتند از صدمات بدنی، خسارات مالی و خسارات معنوی. موارد مذکور تقریباً از نظر ماهیت متفاوت هستند زیرا از یک سو خسارات معنوی در برابر خسارات مالی و صدمه بدنی، از انواع خسارات غیرعینی و نامحسوس است و از طرف دیگر موضوع خسارات معنوی و صدمه بدنی به نوعی انسان است در حالی که خسارات مالی موضوع اصلی آنها غیر انسان است و به علاوه صدمات بدنی مربوط به جسم و بدن و

^۱ حسین صفایی و حبیب الله رحیمی، مسئولیت مدنی، الزامات خارج از قرارداد، چ دوم، (تهران، انتشارات سمت، ۱۳۹۰)، ص ۱۱۸؛ ناصر کاتوزیان، الزام‌های خارج از قرارداد، مسئولیت مدنی، چ دهم، (تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۰)، ج اول، ص ۲۴۲

دو نوع دیگر، خسارات مربوط به غیر جسم می‌باشند. این تقسیم‌بندی به صراحت در هیچ یک از مواد قانونی بکار نرفته است.

در قانون قوانین بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل اشخاص ثالث مصوب ۱۳۸۷ و ۱۳۴۷ اصطلاح «صدمه بدنی» استفاده نشده اما عبارت «خسارت بدنی» و «زیانهای بدنی» بکار رفته است. ماده یک قانون سال ۸۷ بیان می‌دارد: «کلیه دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی و ریلی اعم از این که اشخاص حقیقی یا حقوقی باشند مکلفند وسائل نقلیه مذکور را در قبال خسارت بدنی و مالی که در اثر حوادث وسایل نقلیه مزبور و یا یدک و تریلر متصل به آنها و یا محمولات آنها به اشخاص ثالث وارد می‌شود حداقل به مقدار مندرج در ماده (۴) این قانون نزد یکی از شرکتهای بیمه که مجوز فعالیت در این رشته را از بیمه مرکزی ایران داشته باشد، بیمه نمایند».

در قانون سال ۱۳۴۷ خسارت های بدنی تعریف نشده است ولی تبصره ۳ ماده ۱ قانون بیمه اجباری جدید، خسارت بدنی را تعریف کرده است، بر اساس آن «منظور از خسارت بدنی، هر نوع دیه یا ارش ناشی از صدمه، شکستگی، نقص عضو، از کارافتادگی، (جزئی یا کلی - موقت یا دائم) یا دیه فوت شخص ثالث به سبب حوادث مشمول بیمه موضوع این قانون است. هزینه معالجه نیز چنانچه مشمول قانون دیگری نباشد، جزء تعهدات بیمه موضوع این قانون خواهد بود». بر این اساس صدمات بدنی عبارتند از جراحت، نقص عضو، از کار افتادگی و فوت.

ابهامی که در این قانون وجود دارد این است که تبصره ۳ مذکور خسارت بدنی را هر نوع دیه یا ارش ناشی از صدمه می‌داند، در حالی که دیه و ارش خسارت یا صدمه بدنی نیستند بلکه خسارت به معنای غرامت و وسیله جبران صدمه بدنی هستند.

علت این ابهامات این است که قانونگذار صدمات بدنی یعنی صدماتی را که به روی جسم انسان واقع می‌شوند و خسارت ناشی از صدمات بدنی یعنی غرامتی را که باید به مصدوم پرداخت شود را با هم خلط کرده و اشتباه شمرده است. به عبارت دیگر نقص عضو، جراحت، از کارافتادگی و فوت، صدمه بدنی هستند و هزینه معالجه، افزایش مخارج زندگی، هزینه کفن و دفن و خسارت و غرامت ناشی از صدمه بدنی هستند. یعنی خسارت در گروه اول به معنای صدمه و در گروه دوم به معنای غرامت و جبران هستند.

به طور کلی خسارت بدنی «در بر گیرنده هر نوع صدمه بدنی اعم از جرح قابل علاج، نقص عضو و از کار افتادگی دائم، فوت و از کار افتادگی موقت (بیکاری و محروم شدن از کسب درآمد) می‌باشد معالجه جرح یا شکستگی یا پارگی و سوختگی اعضاء بدن مستلزم انجام هزینه‌های پزشکی و درمانی است که در برخی موارد اقلام سنگینی را تشکیل می‌دهد. از کارافتادگی دائم یا نقص عضو بر اثر حوادث رانندگی

گاهی موجب اختلال در سلامت و حیات سالم و طبیعی و از دست رفتن کار و حرفه و درآمد شخص مصدوم می‌شود و تمام عمر او را معذب می‌دارد. فوت بر اثر حوادث رانندگی افزون بر زیانها و صدمه‌های عاطفی و روانی، پی‌آمدهای مالی و اقتصادی ناگواری برای خانواده شخص مصدوم در بر دارد. کارشناسی و برآورد جبران خسارت فوت و از کارافتادگی دائم از ویژگی‌هایی برخوردار است و بر پایه عوامل گوناگونی مانند میزان درآمد، تعداد افراد زیر تکفل، سن و سال و موقعیت اجتماعی مصدوم برآورد می‌شود.^۱ با توجه به توضیحات بیان شده در ابتدا انواع صدمه بدنی و در آینده انواع خسارت های ناشی از صدمه بدنی شرح داده خواهد شد.

نکته‌ای که لازم است ذکر شود این است که ماهیت صدمه بدنی در همه نظام‌های حقوقی یکسان است، به عبارت دیگر فوت در همه نظام‌های حقوقی سخت‌ترین نوع صدمه بدنی است و نقص عضو و جراحت و سایر موارد همه به یک صورت به روی انسان واقع می‌شوند و همه نیز مسئولیت آفرین هستند، اگر چه ممکن است هر کشور با توجه به حقوق خود و تفاسیر مختلف تقسیم بندی های متفاوتی را داشته باشد. مثلا در یک نظام حقوقی صدمه بدنی را نوعی خسارت معنوی و در نظام حقوقی دیگر خسارت معنوی را هم در کنار سایر مصادیق صدمات بدنی مورد بررسی قرار داده و آن را مصداق صدمه بدنی بدانند ولی در هر حال اصل صدمات بدنی همان ماهیت را دارد.

تنها بیان یک مطلب در این جا لازم است و آن این که در حقوق انگلستان اصطلاح صدمه بدنی^۲ به کار می‌رود. این اصطلاح عام می‌باشد و نه تنها آسیب‌هایی که به اعضا می‌رسد را شامل می‌شود بلکه فوت که سخت‌ترین نوع صدمه است و نیز آسیب های روانی و همچنین بیماری‌ها را بر در می‌گیرد.^۳ بند ۶ ماده ۱۴ قانون شروط ناعادلانه قرارداد سال ۱۹۷۷ هم صدمه بدنی را شامل فوت، آسیب رسانیدن به بدن و آسیب به وضعیت روحی روانی می‌داند. به همین دلیل در دعوای مطرح شده در سال ۱۹۹۷^۴ خواننده بیش از ۶ ماه بدون مکالمه به نامزد سابق خود تلفن می‌زد و همچنین اعمالی انجام می‌داد تا وضعیت روانی او را تحت تاثیر قرار دهد مثل تعقیب کردن او تا محل کار و یا فرستادن نامه های تنفر- آمیز؛ دادگاه رای داد که صدمات بدنی مهلك شامل صدمات روانی هم می‌شود و می‌تواند بدون این که خشونت نسبت به بدن مصدوم اعم از مستقیم یا غیر مستقیم انجام شود، رخ دهد.

---

^۱ جانعلی محمود صالحی، «حقوق زیان دیدگان در حوادث رانندگی و نظام تامین خسارتها»، فصلنامه بیمه مرکزی ایران، سال ششم،

شماره چهارم، ص ۱۲

^۲ personal injury

^۳ Catherine Elliott and Frances Quinn. Tort law. 7th edition. (London. Pearson longman. 2009). P.397

^۴ R. v. Burstow

۱،۱: جراحات

جرح یا جراحی به حالت یا نوعی از صدمه بدنی گفته می‌شود که منجر به فوت زیان دیده نشده است، به همین دلیل آن را «زخم» ی در داخل یا ظاهر بدن دانسته‌اند.^۱ به علاوه این خسارات سوای اینکه ممکن است آثار ماندگاری روی بدن انسان بگذارند یا نه، قابل معالجه می‌باشند. جرحی که به روی بدن انسان واقع می‌شود اصولاً یا ناشی از حوادث رانندگی و یا ناشی از منازعات می‌باشد. در حقوق انگلستان مطابق مواد ۱۸ و ۲۰ قانون جرایم علیه اشخاص^۲ جرح می‌تواند به صورت عمد یا غیرعمد اتفاق بیفتد. جراحی غیرعمد تنها در صورتی قابل انتساب به فرد است که منجر به شکافته شدن پوست شود. کبود کردن، سوزانیدن و یا خراشیدن پوست ایراد جرح به این مفهوم نمی‌باشد. به علاوه شکستن استخوان هم در صورتی که همراه با شکافته شدن پوست نباشد این چنین نخواهد بود، یعنی برای جراحی وجود خونریزی لازم است.^۳ به همین دلیل در یکی از پرونده‌های مطرحه که خواننده با شلیک یک گلوله بادی به بدن خواننده منجر به خونریزی داخلی شده بود درحالی که پوست او را پاره نکرده بود، دادگاه حکم کرد که خواننده مرتکب این جرم نشده است.^۴

۱،۲: نقص عضو و سلب قدرت کار کردن

نقص عضو اصولاً بر اثر حوادث رانندگی یا کار بوجود می‌آید که می‌تواند به صورت محسوس و غیرمحسوس به روی انسان اتفاق بیفتد. نقص عضو به صورت محسوس مثل قطع شدن دست در یک تصادف رانندگی یا قطع کردن انگشت دیگری بصورت عمد یا غیرعمد. گاهی نیز نقص عضو به صورت تصادف رانندگی یا قطع کردن انگشت دیگری بصورت عمد یا غیرعمد. گاهی نیز نقص عضو به صورت نامحسوس است مثل یک صدمه مغزی یا عصبی. البته نامحسوس بدین معنا است که غیر قابل لمس می‌باشد و گرنه آثار صدمه مغزی و... قابل دیدن هستند.

بسته به اینکه چه نوع نقصی در عضو رخ دهد می‌تواند منجر شود که شخص توان کار کردن را نداشته باشد یا این که در حرفه و شغل او اختلالی ایجاد نشود و فرد هم چنان توان کار و پرداختن به اشتغال را داشته باشد و به عبارت دیگر منبع درآمد او هم چنان برقرار باشد. اما در هر دو حال اختلال و ناراحتی دامنگیر زندگی شخصی او و خانواده او خواهد شد.

^۱ محمدجعفر جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، ج ۱۷، (تهران، گنج دانش، ۱۳۸۶)، ص ۴۱۴، ش ۳۳۱۶

^۲ Offence against the person act 1861

^۳ W. J. Brown. GCSE LAW. Seventh Edition. (London. Sweet and Maxwell. 1999). P.217

^۴ C v. Eisenhower (1983)